

УДК: 338.516.22

Е. В. Пахуча,

*к. е. н., доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, м. Харків*

ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

E. Pakhucha

Ph.D., Associate Professor of Department of applied economics and international economic relations, Kharkiv national agrarian university named after V. V. Dokuchaev, Kharkiv

INFLUENCE OF INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS ON THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

В статті обґрунтована необхідність підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, яке досягається за умови використання наявних конкурентних переваг, виробництва високоякісної продукції, що забезпечить вимоги споживача. Виявлені особливості конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Проведена оцінка впливу факторів на зміну витрат на одну гривню реалізованої продукції сільськогосподарських підприємствах Харківської області. Яка доводить, що одним з чинників підвищення конкурентоспроможності підприємств є зниження основних витрат на виробництво та діяльність підприємства. Однак зазначено, що зменшення відрахувань на соціальні заходи, може негативно вплинути на імідж підприємства, в контексті їх соціальної відповідальності бізнесу. Досліджені показники, що фактори впливу на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, поділяють на внутрішні і зовнішні, які в свою чергу розгалужуються на різні рівні, в залежності від ступеня контрольованості з боку держави та самого підприємства. Розглянуті складові зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на конкурентоспроможність підприємств, свідчать що необхідне комплексне вивчення і врахування кожного із них з метою виявлення сильних і слабких сторін окремого підприємства у кожному конкретному випадку.

The article substantiates the necessity to increase the competitiveness of agricultural enterprises, which is achieved by using existing competitive advantages, production of high-quality products that will meet the requirements of the consumer. The features of competitiveness of agricultural enterprises are revealed. An estimation of the influence of factors on the change of costs one hryvnia of realized products of agricultural enterprises of Kharkiv region was conducted. This proves that one of the factors of increasing the competitiveness of enterprises is to reduce the main costs of production and activities of the enterprise. However, it is noted that a reduction in deductions for social measures may negatively affect the image of the enterprise in the context of their social responsibility of the business. The research has been carried out that the factors influencing the competitiveness of agricultural enterprises are divided into internal and external ones, which in turn branch into different levels, depending on the degree of control by the state and

the enterprise itself. The considered components of external and internal factors of influence on the competitiveness of enterprises, indicate that the necessary comprehensive study and consideration of each of them in order to identify the strengths and weaknesses of the individual enterprise in each case.

Ключові слова: витрати, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, сільськогосподарські підприємства, фактори впливу.

Keywords: costs, competitiveness, competitive advantages, agricultural enterprises, factors of influence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення конкуренції у більшості галузей економіки країни, прискорення політичних і соціальних змін обумовлює необхідність боротьби за забезпечення підприємствами стійких ринкових позицій. Загострення конкурентної боротьби змушує підприємства знаходити нові заходи підвищення конкурентоспроможності продукції з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Вихідною базою для розбудови конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств є конкурентоспроможність продукції як з'єднувальна ланка між виробниками і споживачами. Одним із таких шляхів є створення товарів покращеної якості. Передовий закордонний досвід свідчить, що якість, безперечно, є найбільш вагомою складовою конкурентоспроможності, але разом з тим, можливості реалізації продукції, крім якості, визначаються значним числом параметрів і умов, більшість з яких розповсюджується не тільки на товар, але й на імідж підприємства, а отже і на імідж країни.

Особливу увагу потребує визначення впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, яка в умовах ринкової трансформації набула надзвичайної актуальності. В зв'язку з цим виникає необхідність визначити і оцінити, які саме основні фактори зовнішнього і внутрішнього впливу мають найбільше значення на формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження з питань конкурентоспроможності підприємств проводили як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники, які зробили суттєвий внесок у розробку зазначених питань, зокрема: І.Ансоф, В.Богачов, С. Бондаренко, В.Гончаров, Л. Зайцева, В.Збарський, Л. Лосовский М.Малік, В.Месель-Веселяк, В.Ткаченко, Л. Мармуль, М.Портер, Л. Рижмань, В.Рябокоть, А.Сміт, Е. Стародубцева, Р. Фатхутдинов, М. Шеремет, В. Юрчишин тощо.

Аналіз літературних джерел показав, що існують різноманітні підходи до вирішення зазначеної вище проблеми, однак залишається недостатньо дослідженим вплив факторів конкурентоспроможності підприємств в умовах постійної трансформації ринкової економіки. Актуальність цього аспекту обумовили доцільність обґрунтування та дослідження факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. У зв'язку із цим постає завдання дослідити конкурентоспроможність підприємств і фактори, які впливають на її рівень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та їх обґрунтування за умов їх діяльності у мінливому конкурентному середовищі. Відповідно завданнями є аналіз факторів конкурентоспроможності підприємств та обґрунтування її складових.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фактор конкурентоспроможності – безпосередня причина, наявність якої необхідна і достатня для зміни одного чи декількох критеріїв конкурентоспроможності. Аналіз причин зниження значення окремих критеріїв конкурентоздатності продукції та встановлення факторів, що підвищують її, так званий факторний аналіз, – важливий момент у діяльності підприємств. Факторний аналіз є частиною загальної схеми оцінки конкурентоздатності, яка проводиться при освоєнні нової продукції.

До факторів впливу на конкурентоспроможність віднесено виробничо-ресурсний потенціал підприємства, спеціалізацію підприємства, частку виручки від реалізації продукції галузі у загальній виручці підприємства, ринкову частку підприємства на рівні району, області, держави, рентабельність виробництва, рентабельність продажу, цінову конкурентоспроможність, рівень товарності продукції галузі, технологічний рівень виробництва продукції, якісні характеристики товару[1, с. 149]. Тобто оцінка конкурентоспроможності основних галузей сільського господарства включає аналіз і оцінку рівня конкурентоспроможності товарної продукції та аналіз і оцінювання показників ефективності її виробництва у конкретних підприємствах порівняно із загальногалузевими показниками у районі та області.

Визначення джерел та умов забезпечення конкурентних переваг абстрактного підприємства вимагає верифікації теоретичних напрацювань для реальних умов функціонування сільськогосподарського підприємств. При цьому формування здатностей сільськогосподарського підприємства передбачає вибір технології виробництва, що визначає комбінацію використовуваних ресурсів, похідною від якої є інтенсивність виробництва. З іншого боку, турбулентність ринкового середовища та непередбачуваність погоднокліматичних умов виробництва висуває жорсткі умови до компетенцій сільськогосподарського підприємства, які наповнюють змістом функції системи управління. При цьому ефективність та збалансованість останньої виступає вирішальним чинником забезпечення стійких конкурентних переваг [2, с. 10].

На думку Прокопець Л. В. конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства визначається низкою параметрів: здатність підприємства ефективно функціонувати на внутрішньому та зовнішньому ринках; спроможність продукції даного підприємства конкурувати на ринку з аналогічною продукцією; отримання підприємством конкурентних переваг на основі продукції відповідної якості; ефективне використання технологій, ресурсів, методів управління, навичок і знань персоналу, компонентів маркетингової діяльності, які відображаються на якості та конкурентоспроможності продукції, прибутковості підприємства [3, с. 39].

Як зазначає Коваленко О. Ю. незважаючи на високий рейтинг країни як експортера сільськогосподарської продукції, ефективність використання земельних ресурсів є значно нижчою за потенційно можливу. Це означає, що конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств формується під впливом фактора ефективності використання земельних ресурсів, який відображає характер взаємодії всіх елементів їх внутрішнього потенціалу, таких як основні виробничі засоби, трудові ресурси, грошовий капітал тощо. Виходячи з умови, що категорія економічної ефективності є комплексним поняттям, для її оцінки як фактора конкурентоспроможності, важливим є визначення впливу кожної із складових, які, у свою чергу, є факторами ефективності [4, с. 142].

Поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств набагато складніше і трактується неоднозначно. Досить повно та системно розкривають поняття конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в своєму визначенні Малік М. та Нужна О. На їх думку – це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватись до нових умов господарювання використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури [5, с. 121].

Однак забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств не обмежується використанням тільки земельних ресурсів. Специфіка сільськогосподарського виробництва полягає у значній залежності від погодних умов, природних ресурсів, тривалим циклом виробництва, та ін.

Одним з чинників підвищення конкурентоспроможності виробництва у сільському господарстві є зниження основних витрат на виробництво та діяльність підприємства. Для цього необхідно проводити аналіз витрат, що відбуваються в процесі виробництва у розрізі окремих статей. Зокрема, Бужин О. А. зазначає, що у структурі собівартості визначальне місце належить кормовій продукції рослинництва як матеріальному ресурсу для розвитку тваринництва, якість і достатність якої залежить від продуктивності землі [6, с. 57]. Виробнича собівартість продукції сільськогосподарських підприємств є синтетичним показником, що формується з усіх витрат, пов'язаних з процесом її виробництва та реалізації.

Витрати операційної діяльності сільськогосподарських підприємств формуються за такими економічними елементами, як матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація та інші операційні витрати. Сукупність однорідних за економічним змістом видів витрат дозволяє оцінити вплив фактора собівартості реалізованої продукції сільськогосподарських підприємств на їх конкурентоспроможність (табл. 1).

Таблиця 1.

Оцінка впливу факторів на зміну витрат на одну гривню реалізованої продукції сільськогосподарських підприємствах Харківської області в 2015-2016 рр.

Показник	2015р.		2016р.		Відхилення	
	тис.грн	%	тис.грн	%	(+/-)	%
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	16900837,0	-	17921983,0	-	1021146,0	106,0
Витрати на виробництво, тис. грн	11471567,9	100	15029674,0	100	3558106,1	131,0
у тому числі:						
матеріальні витрати	8265413,0	72,1	10735625,8	71,4	2470212,8	129,9
відрахування на соціальні заходи	242757,3	2,1	190435,0	1,3	-52322,3	78,4

витрати на оплату праці	664793,0	5,8	806163,9	5,4	141370,9	121,3
амортизація	621822,6	5,4	886054,1	5,9	264231,5	142,5
інші витрати	1676782,0	14,6	2411395,2	16,0	734613,2	143,8
Витрати на виробництво на 1 грн. чистого доходу (виручки) від реалізації продукції, коп.	68	100	84	100	16,0	123,6
у тому числі:						
матеріальні витрати	49	72,1	60	71,4	11,0	122,5
відрахування на соціальні заходи	1	2,1	1	1,3	-0,4	74,0
витрати на оплату праці	4	5,8	4	5,4	0,6	114,4
амортизація	4	5,4	5	5,9	1,3	134,4
інші витрати	10	14,6	13	16,0	3,5	135,6

Як видно з табл. 1, у 2016 р. порівняно з 2015 р. загальні витрати на виробництво на одну гривню чистого доходу (виручки) від реалізації продукції сільського господарства в підприємствах Харківської області зросли на 3558106,1 тис. грн, або 31,0 %. У розрахунку на одну гривню чистого доходу від реалізації продукції вони зросли на 16 коп., що пояснюється зростанням матеріальних витрат на 11 коп., амортизації на 1,3 коп., збільшенням інших витрат на 3,5 коп.

Зазначимо, що, незважаючи на виявлені позитивні зміни, виробництво продукції сільськогосподарськими підприємствами Харківської області залишається досить витратним, оскільки загальні витрати на виробництво продукції на одну гривню чистого доходу від її реалізації у 2015 р. складають 68 коп., у 2016 р. – 84 коп. На їх формування найбільший вплив здійснює фактор матеріаломісткості реалізованої продукції, оскільки найбільшу питому вагу (72,1% у 2015 р. і 71,4% у 2016 р.) у їх складі мають матеріальні витрати.

Скорочення відрахування на соціальні заходи, не може вважатись позитивним показником підвищення конкурентоспроможності підприємств, адже це негативно впливає на імідж самих підприємств і на їх соціальну відповідальність в цілому. Тому необхідно звернути увагу на скорочення передусім матеріальних витрат, у тому числі скорочення частки витрат на нафтопродукти. Що передусім досягається завдяки впровадженню ресурсозберігаючих технологій таких як no-till або strip-till, які дозволяють не лише зменшувати витрати, а і зберігати природні ресурси.

Значний вплив на конкурентоспроможність підприємства в довгостроковій перспективі мають упровадження сучасних методик стратегічного управління, маркетингова політика, аналіз сильних і слабких сторін діяльності підприємства, щоб отримати конкурентоспроможний та затребуваний продукт у майбутньому. Ефективна організаційна структура підприємства веде до оптимізації її операційної діяльності, зниження витрат на персонал, максимальної віддачі від діяльності кожного співробітника[7, с. 363].

Факторами конкурентного середовища сільськогосподарських підприємств, що найбільше впливають при формуванні операційної ефективності є економічний потенціал споживачів та потенціал постачальників, а при формуванні стратегічного позиціонування – загроза вторгнення нових конкурентів. Серед факторів базування, які мають найбільший вплив на формування операційної ефективності є умови факторів виробництва, а також суміжні і підтримуючі підприємства, а на формування стратегічного позиціонування – умови попиту і структура та стратегія підприємства. Виключенням є конкуренція серед існуючих конкурентів, оскільки цей фактор відноситься до обох блоків факторів і має вплив на формування обох джерел конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства[8, с. 157].

Сукупність впливу всіх факторів віддзеркалюють такі показники, в основу яких покладено витрати виробництва (ціна, рівень рентабельності), міру насичення даним видом продукції (обсяг виробництва і реалізації продукції, рівень товарності), рівень покувної спроможності споживачів (рівень життя людини, доходи громадян). При цьому важливою конкурентною перевагою товарів сільського господарства є їхня мінімальна собівартість, яка дає можливість призначити нижчі реалізаційні ціни [9, с. 130].

Смольянова Е. і Малицкая В. пропонують класифікувати фактори конкурентоспроможності за мірою можливого контролю з боку держави і підприємства при розподілі їх на групи: неконтрольовані державою (мегарівень); контрольовані державою, неконтрольовані підприємством (макрорівень); контрольовані підприємством (мікрорівень)[10].

Також, зазначимо, що успіх підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках залежить від конкурентоспроможності товару. Переважно товари високої якості матимуть попит на ринку, тому підприємства, як докладають значних зусиль щодо забезпечення й управління якістю продукції та її конкурентоспроможністю, можуть успішно конкурувати й мати прибуток. Нині якість продукції передбачає орієнтацію на споживача, тому вона має відповідати потребам та очікуванням споживача, бути оціненою ним.

Отже, фактори впливу на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, більшість авторів поділяють на внутрішні і зовнішні. Для оцінювання конкурентоспроможності підприємств необхідно

враховувати як внутрішні фактори, що формуються безпосередньо на підприємстві, так і зовнішні фактори на регіональному, галузевому та загальнодержавному рівнях, фактори, що впливають на конкурентоспроможність продукції із зовні, а отже підприємство не завжди на них може впливати та керувати ними (рис. 1.).

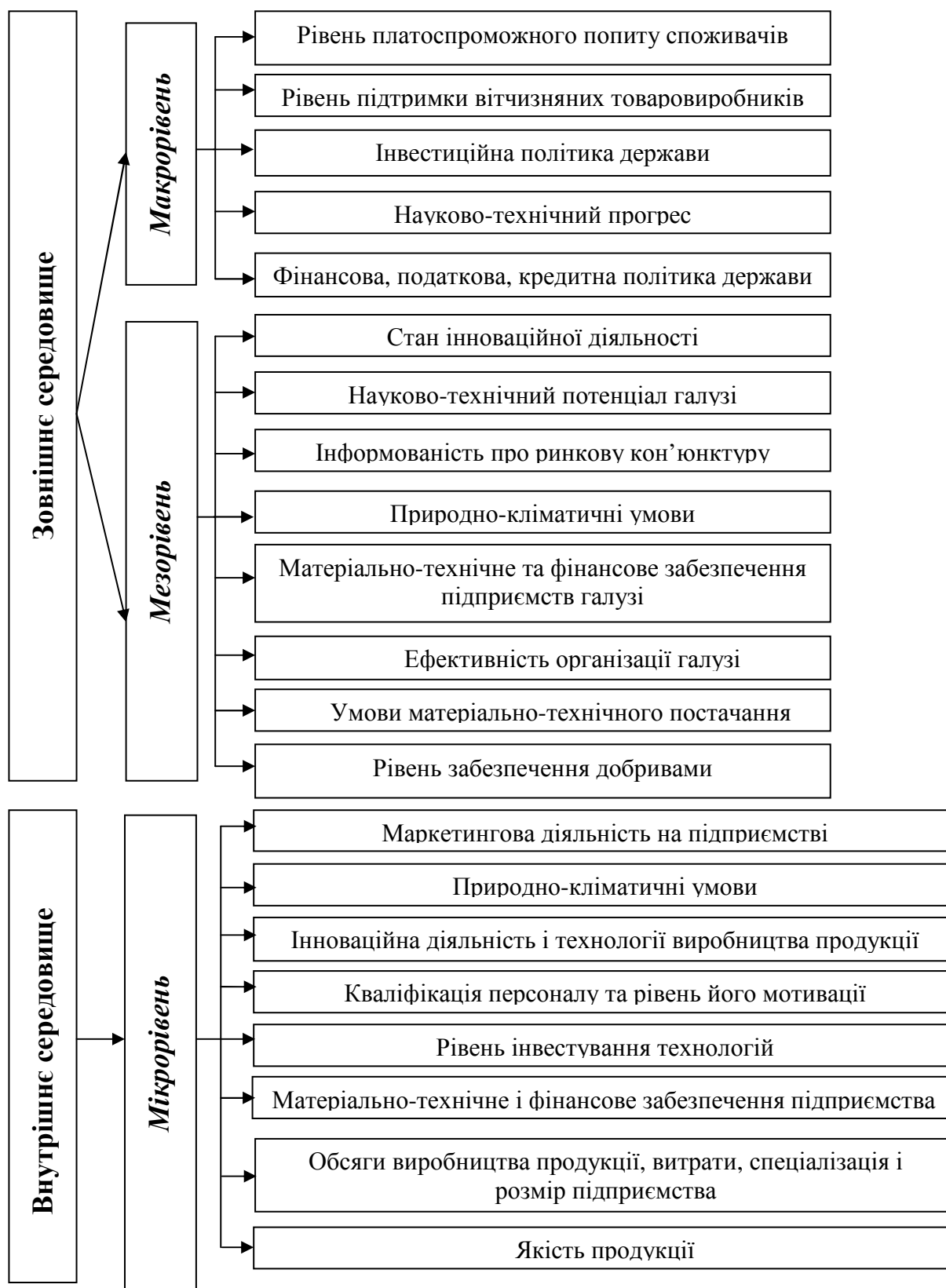

Рис. 1. Фактори впливу на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств

Джерело: систематизовано автором на основі [1-10]

ВИСНОВКИ

Визначено, що до основних факторів які мають найбільший вплив на конкурентоспроможність підприємств відносять: витрати на виробництво і реалізацію, спеціалізацію підприємства, рівень інвестування технологій, ринкову частку підприємства на рівні району, області, держави, рентабельність виробництва, матеріально-технічне і фінансове забезпечення, маркетингова діяльність на підприємстві, кваліфікація персоналу та рівень його мотивації, цінову конкурентоспроможність, рівень товарності продукції галузі, технологічний рівень виробництва продукції, якісні характеристики товару.

Так як ринкова економіка соціально орієнтована і йде по шляху сталого розвитку і соціальної відповідальності бізнесу, господарським одиницям, які прагнуть досягти конкурентних переваг на ринку, необхідно приділяти увагу формуванню позитивного іміджу саме, посиленню конкуренції за ресурси стійкого розвитку, насамперед, за найбільш цінні та продуктивні – людські.

Виходячи з того, що розглянуті фактори впливу на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств мають узагальнюючу характеристику, яку можемо віднести на конкретно взяту галузь, перспективи подальших досліджень полягають у оцінці факторів впливу на конкурентоспроможність продукції, для встановлення напрямів, які б зменшили ризик втрати конкурентоспроможності як на внутрішньому так зовнішньому ринках.

Література.

1. Лопушанська В.В. Аналіз конкурентоспроможності галузей рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області. Вісник ХНАУ. 2013. №7. с. 144-157.
2. Макогон В. В. Підходи до оцінки впливу ефективності управління сільськогосподарським підприємством на формування його конкурентних переваг на зерновому ринку. *Агросвіт*. 2017. № 6. с. 8-12.
3. Прокопєць Л.В. Складові підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Буковинського Університету*. 2011. № 7. С. 37-47.
4. Коваленко О. Ю. Оцінка впливу факторів на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2013. № 2. с. 142-149.
4. Kovalenko, O. Yu. (2013), "Assessment of the impact of factors on the competitiveness of agricultural enterprises", *BIZNESINFORM*, vol. 2, pp. 142-149.
5. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія. К.: Інститут аграрної економіки, 2007. 270с.
6. Бужин О. А. Конкурентоспроможність продукції тваринництва: монографія. Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. 248 с.
7. Стахів О.А. Адамчук Т.Л. Фактори конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. с.360-365.
8. Бугас Н.В., Вовк Т.І. Фактори впливу на конкурентоспроможність продукції сільського господарства. *Вісник КНУТД*. 2014. №1. с. 153-161.
9. Кулєшова Г.М. Конкуренція і конкурентоспроможність в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2008. № 3. С. 126-132.
10. Кузьминич Г. Г. Факторы, влияющие на конкурентоспособность предпринимательских структур: материалы международной науч.-практ. конф. Байкальский государственный университет экономики и права (Иркутск, 2010). URL: <http://com-nauka.isea.ru/files/s1/37%20%20Кузьминич.pdf>

References.

1. Lopushans'ka, V.V. (2013), "Analysis of the competitiveness of the crop sector in agricultural enterprises of the Mykolaiv region", *Visnyk KhNAU*, vol. 7, pp. 144-157.
2. Makohon, V. V. (2017), "Approaches to the assessment of the impact of the management of the agricultural enterprise on the formation of its competitive advantages in the grain market", *Ahrosvit*, vol. 6, pp. 8-12.
3. Prokopets', L.V. (2011), "Components of increasing competitiveness of agricultural enterprises", *Zbirnyk naukovykh prats' Bukovyns'koho Universytetu*, vol. 7, pp. 37-47.
4. Kovalenko, O. Yu. (2013), "Assessment of the impact of factors on the competitiveness of agricultural enterprises", *BIZNESINFORM*, vol. 2, pp. 142-149.
5. Malik, M.J. and Nuzhna, O.A. (2007), *Konkurentospromozhnist' ahrarnykh pidpriemstv: metodolohiia i mekhanizmy* [Competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanisms], Instytut ahrarnoi ekonomiky, Ukraine.
6. Buzhyn, O. A. (2008), *Konkurentospromozhnist' produktsii tvarynyntstva* [Competitiveness of livestock products], Vidlunnia-Plius, Cherkasy, Ukraine.
7. Stakhiv, O.A. and Adamchuk, T.L. (2017), "Factors of competitiveness of agricultural enterprise", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 12, pp. 360-365.
8. Buhas, N.V. and Vovk, T.I. (2014), "Factors affecting the competitiveness of agricultural products", *Visnyk KNUVD*, vol. 1, pp. 153-161.
9. Kuleshova, H.M. (2008), "Competition and competitiveness in agro-industrial production", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 126-132.

10. Kuz'minich G. G. "Factors affecting the competitiveness of entrepreneurial structures", Mezhdunarodnaja nauchno-praktičeskaja konferencija [International scientific and practical conference], Baikal State University of Economics and Law, Irkutsk, Russia, available at: <http://com-nauka.isea.ru/files/s1/37%20%20Кузьминич.pdf>

Стаття надійшла до редакції 19.07.2018 р.